

หลักการและการประยุกต์ใช้ คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

ดร.สมชาย สุขศิริเสรีกุล *

คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่ประชาชนในประเทศต่างๆ ต้องเผชิญอาจมีลักษณะเหมือนกัน แต่คุณค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกลับแตกต่างกันไปได้ ซึ่งสืบเนื่องจากการให้คุณค่าของสังคมและประชาชนที่แตกต่างกันไป แต่ละประเทศจึงอาจดำเนินนโยบายสุขภาพแตกต่างกัน แต่ที่สำคัญคือ นโยบายนั้นต้องสอดคล้องกับคุณค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่ประชาชนยึดถือ

1. บทนำ

ในปัจจุบัน คุณภาพชีวิตได้ถูกนำมากล่าวถึงอย่างมากมายและกว้างขวาง จนทำให้ความหมายที่แท้จริงของคุณภาพชีวิตได้ถูกมองข้ามไป บ่อยครั้งที่พบว่า กลุ่มคนที่พูดถึงคุณภาพชีวิตในบริบทเดียวกันกลับยึดถือความหมายของคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกันไป บทความนี้จึงได้รวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและเน้นคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพโดยเฉพาะเพื่อนำไปใช้ในระบบบริการสุขภาพ

บทความนี้สำรวจความหมายของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพและเหตุผลของการพัฒนาแนวความคิดที่ใช้ในส่วนที่สอง ส่วนที่สามเป็นการทบทวนการพัฒนาดัชนีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพพร้อมทั้งการชี้ให้เห็นจุดดีและจุดเสียของดัชนีเหล่านี้ รวมทั้งการเลือกใช้ดัชนีที่เหมาะสม วิธีการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพได้ถูกอธิบายไว้ในส่วนที่สี่ และส่วนสุดท้ายเป็นการแสดงถึงผลการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่พบในงานวิจัยที่สำคัญๆ ในประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

แม้ว่าคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่ประชาชนของแต่ละประเทศเผชิญอยู่อาจมีลักษณะเหมือนกัน คุณค่า

ของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่พวกเขาให้กลับมีความแตกต่างกันไปอย่างเด่นชัด ซึ่งสืบเนื่องมาจากความจริงที่คุณภาพชีวิตและคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพเกี่ยวข้องกับการให้คุณค่า (value judgement) นั้นเอง เพราะฉะนั้น การวิเคราะห์การให้คุณค่าของสังคมและประชาชนจึงเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษาคุณภาพชีวิตและคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

2. ความหมายของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพและเหตุผลของการพัฒนาแนวความคิดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

2.1 คุณภาพชีวิต (Quality of life)

คุณภาพชีวิตมีหลายความหมายด้วยกัน Patrick และคณะ (1993) กล่าวว่า ความหมายของคุณภาพชีวิตสะท้อนถึงความรู้ ประสบการณ์ และ คุณค่าของบุคคล ตัวอย่างเช่น ความหมายของคุณภาพชีวิตสำหรับคนบางคนเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสวยงาม แต่สำหรับคนบางคนอาจเป็นประเด็นของชีวิตครอบครัว ส่วนคนที่กำลังเจ็บป่วยหรือพิการ คุณภาพชีวิตอาจหมายถึงการหายจากความเจ็บป่วยและพิการ ยิ่งไปกว่านั้น ความ

* คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำคัญของคุณภาพชีวิตในด้านหนึ่งๆ สำหรับคนๆ หนึ่ง อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น ในช่วงที่ล้มป่วยลง คุณภาพชีวิตที่สำคัญที่สุดอาจเป็นการมีความสุขที่ดี แต่ในช่วงของการขาดเงินทอง คุณภาพชีวิตที่สำคัญที่สุดกลับกลายเป็นฐานะทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงเป็นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า (value) ที่บุคคลหรือสังคมให้กับคุณภาพชีวิต จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการให้คุณค่า (value judgement) ได้ การวิจัยในเรื่องคุณภาพชีวิตเป็นไปตามแบบ normative analysis ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เรื่องของคุณค่าและแนะนำ (prescribe) การดำเนินนโยบายตามคุณค่าที่สังคมยึดถืออยู่ ซึ่งตรงกันข้ามกับ positive analysis ที่วิเคราะห์เรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับคุณค่าโดยใช้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง (facts) เป็นหลัก และผลสรุปที่ได้ก็มักช่วยในการตัดสินใจและการดำเนินนโยบาย

ลำดับแรกๆ ของการวิจัยคุณภาพชีวิตเป็นการค้นหาถึงดัชนี (indicators) ที่จะบ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตของสังคมหนึ่งๆ ซึ่งจะมีทั้งที่เป็นรูปธรรม (objective) และนามธรรม (subjective) ดัชนีที่เป็นรูปธรรมได้แก่ ระดับของการว่างงาน ร้อยละของจำนวนประชากรที่อยู่ใต้เส้นแห่งความยากจน สัดส่วนของผู้มีบ้านเป็นของตนเอง ความหนาแน่นของประชากร ระดับรายได้ การบริโภคอาหาร การคมนาคม อาชีพ และสภาพความเป็นอยู่ เป็นต้น ดัชนีที่เป็นนามธรรมได้แก่ สุขภาพและความพึงพอใจของตนเอง เป็นต้น นักวิจัยมักพบความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีที่เป็นนามธรรมบางชนิดกับดัชนีที่เป็นรูปธรรม เช่น ระดับความสุขของบุคคลขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมและภูมิประเทศที่อาศัยอยู่ เป็นต้น เนื่องด้วยคุณภาพชีวิตเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ มากมาย จึงไม่น่าที่จะแปลกใจว่า ดัชนีที่จะสะท้อนถึงคุณภาพชีวิตจึงเกี่ยวโยงด้านต่างๆ ที่ศาสตร์ต่างๆ มีการศึกษาอยู่ เช่น ศิลปกรรม จริยธรรม วิทยาศาสตร์ สถาปัตยกรรม สังคมศาสตร์ จิตวิทยา การเมือง เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย ปรัชญา สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ฯลฯ

เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าการที่จะมีดัชนีคุณภาพ

ชีวิตที่ครบครันเป็นไปได้ยาก และคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาด้วยสหวิชา (multidisciplinary) เนื่องจากคุณภาพชีวิตในด้านหนึ่งๆ สามารถกระทบต่อคุณภาพชีวิตด้านอื่นๆ ได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่าสังคมที่เติบโตขึ้นได้มีการพัฒนาจนทำให้ระบบต่างๆ แยกออกจากกันมากขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้การแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิตหลายๆ ด้านพร้อมๆ กันเป็นไปได้น้อย ตัวอย่างเช่น โรคทางเดินหายใจเนื่องจากฝุ่นควันพิษจากการจราจร ในกรุงเทพฯ เป็นปัญหาคุณภาพชีวิตที่ระบบบริการสุขภาพเผชิญโดยต้องจัดบริการสุขภาพเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตด้านนี้ที่ต่ำลงให้ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกัน การจัดระบบการจราจร อุตสาหกรรมรถยนต์ ตลาดรถยนต์ อุตสาหกรรมน้ำมันเชื้อเพลิง ฯลฯ ซึ่งมีส่วนที่ก่อให้เกิดฝุ่นควันพิษกลับไม่ได้คำนึงถึงคุณภาพชีวิตด้านนี้ในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระบบเหล่านั้น

ในปัจจุบัน กลวิธีในการวิจัยคุณภาพชีวิตที่เป็นไปได้และยุ่งยากน้อยที่สุดก็คือ การวิจัยคุณภาพชีวิตเฉพาะด้านที่ระบบหนึ่งๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้อง ระบบบริการสุขภาพเน้นการวิจัยที่เป็นคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ โดยที่จะต้องกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบและจุดประสงค์ของระบบบริการสุขภาพเป็นที่ตั้ง

2.2 คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

(Health-related quality of life)

Patrick และคณะ (1993) ได้นิยามคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพว่าเป็น “คุณค่าที่ให้แก่ช่วงเวลาของชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากความเจ็บป่วย สภาพการทำงานของร่างกาย ความคิดเห็นและโอกาสทางสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากโรค การบาดเจ็บ การรักษาพยาบาล และนโยบายสุขภาพ”

ความหมายของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพตามนิยามดังกล่าวครอบคลุม 4 ประเด็นหลักต่อไปนี้ (ซึ่งอาจจะเป็นเพียงประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หรือหลายๆ ประเด็นรวมกัน)

- 1) อาการของความเจ็บป่วย (symptoms) ข้อ

บ่งชี้ของโรค (signs) และการบ่นต่อความเจ็บป่วย (complaints)

- 2) ผลของการวินิจฉัยโรคที่เป็นอยู่
- 3) สถานะการทำงานของร่างกายในด้านกายภาพ จิต สังคม และความทรงจำ รวมทั้งความจำกัดของการดำเนินกิจกรรมประจำวัน และสมรรถนะทางร่างกาย
- 4) ความคิดเห็นต่อสุขภาพ (หรือบางครั้งอาจเรียกว่าเป็นความพึงพอใจต่อสุขภาพ) ซึ่งอาจแบ่งออกหลายๆ ได้เป็น ระดับที่ดีเลิศ ดี พอใช้ และเลว

เป็นที่น่าสังเกตว่า 2 ประเด็นแรกเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของการประเมินของผู้ให้บริการสุขภาพ ส่วนประเด็นสุดท้ายขึ้นอยู่กับ การประเมินของผู้ป่วยค่อนข้างมาก ประเด็นที่สามสามารถโยงไปเกี่ยวข้องกับ ผู้ให้บริการหรือผู้รับบริการสุขภาพก็ได้

2.3 เหตุผลของการพัฒนาแนวความคิดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

การพัฒนาแนวความคิดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพมีหลายสาเหตุด้วยกัน แต่ในที่นี้จะกล่าวถึง 2 สาเหตุที่สำคัญที่มักได้รับการพิจารณากันบ่อย

ก) การมีชีวิตรอด (survival) เป็นจุดประสงค์ที่สำคัญและยอมรับมานานของบริการสุขภาพ ขณะที่บริการสุขภาพส่วนใหญ่สามารถเพิ่มระยะเวลาของการมีชีวิตรอดและอายุขัยเฉลี่ย คุณภาพชีวิตจึงเริ่มมีความสำคัญเพิ่มขึ้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของความกังวลต่อสภาพของความเจ็บป่วยเรื้อรัง และสภาพกดดันทางจิตใจในช่วงเวลาที่มีชีวิตรอดและยืนยาวขึ้น

ข) A. Williams (1987) ได้ให้ความเห็นว่ามี 2 ปัจจัยที่ทำให้การใช้ข้อมูลด้านคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพเพิ่มสูงขึ้นในขนาดจกทั้งการศึกษาระบาดวิทยาและแพทย์ผู้ให้บริการสุขภาพ โดยใช้สถานการณ์ของระบบบริการสุขภาพในประเทศอังกฤษที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นพื้นฐานของการวิเคราะห์

- 1) ปัจจัยทางสังคมและการเมืองทำให้แพทย์ต้องเคารพต่อความเห็นและความรู้สึกของผู้ป่วย และตอบสนองต่ออุปสงค์ต่อบริการสุขภาพของผู้ป่วยมากขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งแพทย์ยังต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อทรัพยากรสุขภาพที่ใช้ด้วย การติดตามผลงานของแพทย์และการใช้จ่ายก็มีแนวโน้มเข้มงวดขึ้น
- 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเงินจะสร้างความต้องการต่อการให้บริการสุขภาพที่มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ต้องการให้ความต้องการแบบนี้กลายเป็นเพียงการลดต้นทุนของบริการสุขภาพอย่างเพียงพออย่างเดียวแล้ว ข้อมูลทางด้านผลประโยชน์ของบริการสุขภาพในรูปของคุณภาพชีวิตจะช่วยให้การตัดสินใจลงทุนอย่างมีเหตุมีผลมากขึ้น

3. ดัชนีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

3.1 ดัชนี ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาและใช้กันในปัจจุบัน

ดัชนี ทั้งหมดที่ได้รับการพัฒนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ดัชนี แบบเฉพาะโรคซึ่งมักจะใช้เพื่อการควบคุมดูแลอาการเจ็บป่วยของคนไข้โรคหนึ่งๆ ดัชนีแบบนี้ได้แก่ The Arthritis Impact Measuring Scales (AIMS), The Functional Living Index Cancer (FLIC), The QL-Index, Barthel Index และ Karnofsky Index

ดัชนี แบบทั่วไปได้รับการพัฒนาเพื่อใช้วัดผลของบริการสุขภาพในลักษณะที่กว้างที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ ดัชนีแบบนี้ได้แก่ The Quality of Well-Being Scale, The Sickness Impact Profile, The Nottingham Health Profile, The McMaster Health Index Questionnaire, The Rosser Index และ The EuroQol Instrument รายละเอียดของดัชนีแบบเฉพาะโรค และดัชนี

แบบทั่วไปจะไม่ขอล่าว ณ ที่นี้ ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากงานของ Kind (1988a และ 1988b)

3.2 การเปรียบเทียบข้อเด่นและข้อด้อยของดัชนีแบบเฉพาะโรค และดัชนีแบบทั่วไป

ข้อดีที่สำคัญของดัชนีแบบเฉพาะโรค คือผลของการวัดมีความละเอียดและเฉพาะเจาะจง ดัชนีสามารถชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของผลของบริการสุขภาพที่มีต่อผู้รับบริการสุขภาพ ข้อเสียที่สำคัญคือความจำกัดในการใช้ดัชนี และการเปรียบเทียบบริการสุขภาพที่ให้ผลในรูปที่ต่างกัน

ส่วนข้อดีที่สำคัญของดัชนีแบบทั่วไป คือการใช้ดัชนี ได้กับบริการสุขภาพหลากหลายชนิด รวมทั้งการใช้สำหรับจุดประสงค์ของการกระจายทรัพยากรเพื่อสุขภาพ แม้ว่าข้อเสียเกิดกับความไม่ละเอียดอ่อนของดัชนี และไม่อาจบ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงของผลของบริการสุขภาพบางประการได้

นอกจากนี้แล้ว ดัชนีแบบทั่วไปชนิดต่างๆ ก็มีข้อเด่นและข้อด้อยด้วยกันทั้งนั้น ตารางที่ 1 และ 2 สรุปลักษณะที่แตกต่างที่สำคัญของดัชนีทั่วไป SIP มีจำนวนของลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพมากเกินไป ขณะที่ The Rosser Index มีจำนวนน้อยเกินไป The Rosser Index และ The MHIQ มีระดับของความเจ็บป่วยมาก ส่วน SIP มีจำนวนของคำถามอาจทำให้ผู้ตอบคำถามเมื่อยล้าได้ การสำรวจข้อมูลแบบให้คำตอบด้วยตนเองของ The EuroQol Index อาจลดความลำเอียงและอิทธิพลของผู้ถามได้แต่อาจได้รับความร่วมมือในการตอบต่ำ ส่วนการสำรวจข้อมูลแบบสัมภาษณ์อาจต้องมีค่าใช้จ่ายและการะสูง รวมทั้งมีความลำเอียงจากผู้ถามได้

3.3 จุดประสงค์และการประยุกต์ใช้คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพมี 4 จุดประสงค์และการประยุกต์ใช้ใหญ่ๆ คือ

- 1) การรักษาโรค (Clinical practice) เพื่อ

เลือกการรักษาพยาบาลที่เหมาะสมและติดตามผลลัพธ์ของการรักษาคอนไซ์

- 2) การวินิจฉัยโรคทางด้านคลินิกและระบาดวิทยา (Clinical and epidemiological investigations) เพื่อระบุตัวกำหนดระดับสุขภาพวิเคราะห์สาเหตุของโรคและความเจ็บป่วย และทดสอบสัมฤทธิ์ผลของการรักษาพยาบาล
- 3) การประเมินผลโครงการบริการสุขภาพและการวิเคราะห์นโยบายบริการสุขภาพ เพื่อจัดระดับความสำคัญก่อนหลังของโครงการฯ และนโยบายฯ ตรวจสอบประสิทธิผลของนโยบายฯ และโครงการฯ และการกระจายทรัพยากรสุขภาพ
- 4) การติดตามผลในกลุ่มประชากรเพื่อหาแนวโน้มของระดับสุขภาพ ปัจจัยเสี่ยงต่อโรคและการใช้บริการสุขภาพ

การเลือกใช้ดัชนีแบบไหน และชนิดไหนมาวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของการใช้ตามที่กล่าวข้างต้น นั่นคือ ดัชนีแบบเฉพาะโรคเหมาะสมกับจุดประสงค์ที่ 1 และ 4 ส่วนดัชนีแบบทั่วไปเหมาะสมกับจุดประสงค์ที่ 2 และ 3 เมื่อคำนึงถึงข้อดีและข้อด้อยของดัชนีต่างๆ กับบริบทของจุดประสงค์ก็จะทำให้การเลือกมีความเหมาะสมมากขึ้น

งานของสมชาย สุขสิริเสรีกุล (2538) แสดงถึงการประยุกต์ใช้คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่มีจุดประสงค์ของการประเมินทางเศรษฐกิจของโครงการบริการสุขภาพประเทศไทย สามารถเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในบริบทของประเทศไทย

ตารางที่ 1 ลักษณะที่แตกต่างกันของดัชนีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่สำคัญ

QWB	SIP	NHP	MHIQ	Rosser	EuroQol
1. Number and types of health dimensions					
4	12	6 for the first part	4	2	5
- mobility - physical activity - social activity - symptoms and problems	- ambulation - mobility - body care - social interactions - communication - emotional behaviour - alertness behaviour - home management - recreation and part-times - eating - sleep and rest - work	- physical mobility - pain - sleep - energy - social isolation - emotional - paid employment - job around the home - social life - family relations - sex life - hobbies/ interests - holidays	- physical function - role function - socio emotional function - health problem	- disability - distress	- mobility - selfcare - usual activity - pain/ discomfort - anxiety/ depression
2. levels of the dimensions					
4-5 for the first three and 23 of symptoms and problems	affirmative and negative	3 in the first part and yes/no in the second part	6,5,4 and 8	8 and 4	3
3. Number of the statements to be answered					
43 for the first three and 63 for the last	136	38 and 7	42	29	18
4. Form of administering questionnaire					
specialty trained interviewer	both self-completion and interview	interview	interview	interview	self-completion

หมายเหตุ :
 QWB = The Quality of well-Being Scale
 SIP = The Sickness Impact Profile
 NHP = The Nottingham Health Profile
 MHIQ = The McMaster Health Index Questionnaire
 Rosser = The Rosser Index
 EuroQol = The EuroQol Instrument

ตารางที่ 2 ลักษณะที่แตกต่างกันของวิธีการวัดดัชนีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่สำคัญ

QWB	SIP	NHP	MHIQ	Rosser	EuroQol
1. Scaling method					
categorical scaling	rating the relative severity of dysfunction of each statement	pair comparisons	categorical scaling and time trade off	magitude estimation	visual analogue scaling
2. Scale unit					
0-1 (the higher the score the less dysfunctional)	0-100% (the higher score, the more dysfunctional)	0 (no problem) to 100 (all problems)	0 (extremely poor function) to 1 (extremely good function)	negative to 1 (perfect health)	0 (worst imaginable condition) to 100 (best imaginable one)
3. The final form of the weightings					
weights for both each category and health state*	weights for both each category and health state*	weights for only each category	weights for both each category and health state*	weights for only health states	weights for only health states

หมายเหตุ : คู่มือที่ตารางที่ 1 สำหรับตัวของดัชนี

* The aggregation of the categories towards the values for the health states is fundamentally based on mathematical and statistical methods.

4. วิธีการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

4.1 หลักการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ

โดยปกติวิธีการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ

ก. การบรรยายลักษณะของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ (Description)

การเลือกลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับกลุ่มที่ต้องการเน้น เช่น ลักษณะของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เสนอโดยผู้เชี่ยวชาญโดยผู้ป่วย โดยผู้กำหนดนโยบายสุขภาพ และโดยประชาชนทั่วไป เป็นต้น การศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นลักษณะคุณภาพชีวิตที่ได้จากประชาชนทั่วไป

วิธีนี้เริ่มด้วยการให้ประชาชนทั่วไปแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพความเจ็บป่วยและความเจ็บป่วยในด้านใดที่พวกเขาปรารถนาที่จะหลีกเลี่ยงมากที่สุด วิธีการนี้ให้ผลลัพธ์ (aspects) ที่แตกต่างไปจากลักษณะของสภาพความเจ็บป่วยที่จำแนกโดยทางชีววิทยาการแพทย์ (biomedical description) และทางจิตวิทยา (psychiatric description) รวมทั้งทางด้านพยาธิวิทยา และคลินิกวิทยา

A. Williams (1987) ได้กล่าวสรุปจากงานการศึกษาค้นหาลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพต่างๆ ว่า ลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่ประชาชนโดยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ ได้แก่ การเคลื่อนไหว (physical mobility) ความเจ็บป่วยและความเครียด (pain and dis-

ness) ความสามารถในการดูแลตนเอง (capacity for self-care) และความสามารถในการทำกิจกรรมทางสังคมอย่างปกติ (เช่น ทำงาน พักผ่อน ทำหน้าที่ในครอบครัว ฯลฯ)

ข. การวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ (Measurement)

การวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่ใช้กันแพร่หลายมีอยู่ 3 วิธีการหลัก คือ

- 1) วิธีการวัดแบบ visual analogue scale (VAS) เส้นตรงซึ่งมีความยาวขนาดหนึ่ง (เช่น 100 มิลลิเมตร) ใช้เป็นแกนระดับ หรือขนาดของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ โดยที่ปลายทั้งสองถูกกำหนดสภาพของสุขภาพไว้ เช่น ปลายด้านหนึ่งเป็นสภาพของสุขภาพที่ดีที่สุดเท่าที่นึกได้ และกำหนดให้มีคะแนนเต็ม 100 และปลายด้านหนึ่งเป็นสภาพของสุขภาพที่เลวที่สุดเท่าที่นึกได้ และกำหนดให้มีคะแนนต่ำสุด 0 ผู้ถูกประเมินคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพก็จะทำเครื่องหมายลงเส้นตรงนี้สอดคล้องกับลักษณะของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพหนึ่งๆ ที่ถูกยกขึ้นมาถาม
- 2) วิธีการวัดแบบ time trade off (TTO) บุคคลที่ถูกถามลักษณะหนึ่งของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพได้รับข้อเสนอสองทางเลือกที่แน่นอน และต้องเลือกทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ทางเลือกแรกเป็นสภาพของสุขภาพที่ไม่แข็งแรงสมบูรณ์ ซึ่งกินเวลาเป็น t ปี ตามด้วยการตาย ทางเลือกที่สองเป็นสภาพของสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ ซึ่งมีระยะเวลา x ปี แล้วก็ตาย โดยที่ x สั้นกว่า t x จะถูกเปลี่ยนไปจนกระทั่งเขาไม่รู้สึกแตกต่างระหว่างทางเลือกทั้งสอง ค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เป็นสภาพของสุขภาพที่ไม่แข็งแรงสมบูรณ์ ตามตัวอย่างนี้เท่ากับ x/t เมื่อกำหนดให้ค่าของคุณภาพชีวิตด้าน

สุขภาพที่เป็นสภาพของสุขภาพที่แข็งแรงเป็น 1 และค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เป็นการตายเป็น 0

- 3) วิธีการวัดแบบ standard gamble (SG) บุคคลที่ถูกถามลักษณะหนึ่งของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพได้รับข้อเสนอสองทางเลือกและต้องเลือกทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง โดยที่ทางเลือกหนึ่งเป็นสถานะสุขภาพที่แน่นอน ส่วนอีกทางเลือกหนึ่งประกอบด้วยสถานะสุขภาพ 2 แบบที่ไม่แน่นอน ตัวอย่างเช่น ทางเลือกแรกเป็นสถานะสุขภาพที่ไม่แข็งแรงสมบูรณ์ที่ต้องเกิดขึ้นแน่นอน ถ้าเลือกทางเลือกที่สองประกอบด้วย 2 สถานะสุขภาพ สถานะแรกเป็นความแข็งแรงสมบูรณ์ ด้วยโอกาสความน่าจะเป็น p และสถานะสุขภาพที่สองเป็นการตาย ที่มีโอกาสความน่าจะเป็น $1-p$ p จะถูกเปลี่ยนไปจนกระทั่งเขาไม่รู้สึกแตกต่างระหว่างทางเลือกทั้งสอง ค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เป็นสถานะสุขภาพที่ไม่แข็งแรงสมบูรณ์ตามตัวอย่างนี้เท่ากับ p เมื่อกำหนดให้ค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เป็นสถานะสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์เป็น 1 และค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่เป็นสถานะสุขภาพที่เป็นการตายเป็น 0

ค. การให้ค่าแก่คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่วัดมาได้ (Valuation) และความหมายของค่านี

การวัดด้วยวิธีการข้างต้นก็จะให้ค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพออกมา แต่ค่าดังกล่าวเป็นเพียงตัวเลขเท่านั้น ค่านี้นี้จะมีความหมายก็ต่อเมื่อนำบริบทของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่กำลังพิจารณาอยู่เข้ามาพิจารณาด้วย ดังนั้นจึงอาจพบว่าถ้าเปลี่ยนบริบทไปแม้จะได้ตัวเลขเท่ากันแต่ค่าที่แท้จริงอาจต่างกันไป ตัวอย่างเช่น ค่าที่วัดได้ อาจสะท้อนถึงความพึงพอใจ (preference) ของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในบริบทหนึ่ง แต่อีกบริบทหนึ่งค่าที่วัดได้ อาจสะท้อนถึงระดับ (level)

ของความรู้สึกรู้สึกต่อคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ เป็นต้น
ค่าที่ได้เป็นค่าสัมพัทธ์ (relative) ไม่ใช่ค่าสัมบูรณ์ (absolute) ค่าจึงต้องเปรียบเทียบกับจุดอ้างอิงที่ใช้ในการวัดเสมอ มิเช่นนั้นค่าก็จะไม่มีความหมาย การเปลี่ยนจุดอ้างอิงก็จะทำให้ค่าเปลี่ยนไปด้วย นอกจากนี้แม้ว่าจะใช้ความสมบูรณ์แข็งแรงของสุขภาพและการตายเป็นจุดอ้างอิง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นจุดสูงสุดและต่ำสุดของค่าที่วัดได้เสมอ จากการค้นพบของงานวิจัยหลายๆ ชิ้นชี้ให้เห็นว่ายังมีสถานะสุขภาพบางแบบที่แย่กว่าการตายอีก

ในบางครั้งเพื่อเป็นการง่ายต่อการเข้าใจ ผู้วิจัยมักจะวัดค่าที่ได้เป็นตัวปรับคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพนี้เกิดขึ้นกับปริมาณชีวิตที่ยืนยาวขึ้นเนื่องจากบริการสุขภาพ หรืออาจเรียกเป็นตัวถ่วงน้ำหนักที่สะท้อนถึงคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ โดยที่เมื่อกำหนดให้ความแข็งแรงสมบูรณ์และการตายเป็น 1 และ 0 ตามลำดับคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่อยู่ระหว่างนี้ก็จะมีค่าระหว่าง 1 และ 0 การคูณค่าที่ได้กับระยะเวลาที่ยืนยาวของชีวิต (การคูณมักเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุด แต่ก็มีความหมายและข้อสมมติเฉพาะตัวอยู่) ก็จะทำให้ผลลัพธ์ของการบริการสุขภาพที่ปรับด้วยคุณภาพชีวิตแล้ว

5. ผลของการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่พบในงานวิจัยที่สำคัญ

5.1 ผลของการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพด้วยดัชนีทั้งสองแบบ

การวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพด้วยดัชนีแบบเฉพาะโรคที่มีชื่อว่า Karnofsky Index ซึ่งประยุกต์ใช้กับโรคหัวใจพบบ่อยที่สุดในงานวิจัยด้านนี้เป็นอย่างที่ดี ดังนั้น บทความนี้ขอรายงานงานของ O'Brien (1988) ที่เปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคหัวใจก่อนและหลังรับการผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจ ดังแสดงในตารางที่ 3 ผลของการผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจทำให้ผู้ป่วยจำนวน 66.3% กลับมามีความปกติดังเดิม อาการต่างๆ ที่รุนแรง (คือตั้งแต่ระดับ 7 ขึ้นไป) ก็ไม่ปรากฏเลย

The Sickness Impact Profile ก็เป็นหนึ่งในดัชนีแบบทั่วไปที่ใช้กันมากในการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ การประยุกต์ใช้ดัชนีนี้กับโรคหัวใจโดย Van der Burg (1988) เป็นงานวิจัยที่แสดงถึงผลของการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพของผู้ป่วยโรคหัวใจอย่างเด่นชัด จึงได้นำมาเป็นตัวอย่างประกอบ (ดูตารางที่ 4)

โดยที่คะแนนต่ำที่สุด 0% หมายถึงไม่มีปัญหา

ตารางที่ 3 Functional impairment before and after heart transplantation (Karnofsky Index)

	Percentage of patients	
	Before	After
1. Normal :no complaints: no evidence of disease	0.2	66.3
2. Able to carry on annual activity : minor signs and symptoms of disease	0.0	23.2
3. Normal activity with effort : some signs and symptoms of disease	0.0	6.1
4. Cares for self : unable to carry on normal activity or do active work	3.1	0.6
5. Requires occasional assistance but is able to care for most of own needs	6.2	2.8
6. Requires considerable assistance and requent medical care	13.1	1.1
7. Disabled : requires special care and assistance	31.2	0.0
8. Severely disabled : hospitalization is indicated although death not imminent	12.6	0.0
9. Very sick : hospitalization necessary	23.6	0.0
10. Moribund : fatal processes progressing rapidly	9.3	0.0

ที่มา : O'Brien (1988)

ตารางที่ 4 Functional impairment in angina patients and in healthy volunteers as measured by the Sickness Impact Profile *

Category or dimension	No. of items in each category and dimension	Mean (S.D.) scores for angina patients (n=50)	Mean (S.D.) scores for healthy volunteers (n=50)
Overall SIP score	136	8.2(7.4)	0.57(1.65)
Physical dimension	45	5.0(6.4)	0.37(1.70)
body care and movement	23	3.3(6.4)	0.28(1.42)
mobility	10	4.8(8.8)	0.20(1.42)
ambulation	12	9.6(10.1)	0.70(3.60)
Psychosocial dimension	48	7.6(9.5)	0.50(2.10)
emotional behaviour	9	8.4(11.9)	0.92(3.85)
social interaction	20	9.5(11.6)	0.19(0.99)
alertness behaviour	10	7.7(15.6)	0.96(6.79)
communication	9	3.0(7.7)	0.19(1.30)
Independent categories			
sleep and rest	7	13.2(14.9)	0.25(1.73)
home management	10	10.3(15.2)	1.05(6.35)
work	9	27.1(32.6)	0.65(2.60)
recreation and pastime	8	14.0(16.0)	1.00(3.61)
eating	9	3.6(5.1)	0.00(0.00)

* Possible range of scores is 100% impairment.

ที่มา : Van der Burg (1988)

ของลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพเลย ผลที่แสดงในตารางที่ 4 แสดงทั้งคะแนนรวมและคะแนนแยก เพื่อพิจารณาได้ว่า ลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพใดที่มีปัญหามากน้อยอย่างไร เป็นที่น่าสังเกตว่าคนที่ถือว่าคุณภาพดี (healthy volunteer) กลับมีค่าไม่เป็น 0% หรืออาจหมายความว่าสุขภาพดีก็อาจมีปัญหาบางอย่างอยู่ แต่ไม่ถึงว่ามีผลต่อสุขภาพเลย ผู้ป่วยด้วยโรคหัวใจขาดเลือดขั้นต้น (angina patients) มีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพอยู่ที่ระดับ 8.2% โดยที่ผู้ที่มีสุขภาพดีมีค่าน้อยอยู่ที่ 0.57% ความแตกต่างในคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพของคน 2 กลุ่มนี้สูงถึง 14 เท่า

5.2 ผลของการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพด้วยดัชนี The EuroQol Instrument

The EuroQol Instrument* เป็นดัชนีแบบทั่วไปใหม่ล่าสุดที่พัฒนาขึ้นมาสำหรับวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ เพื่อการวิเคราะห์การกระจายทรัพยากรสุขภาพ ดัชนีนี้ได้ใช้วัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย ตารางที่ 5 แสดงถึงการเปรียบเทียบค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในสถานะสุขภาพต่างๆ จะเห็นได้ว่าค่าของสถานะสุขภาพที่เลวแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดระหว่างประชากรในแต่ละประเทศ ชาวอังกฤษแสดงให้เห็นว่าการตายให้คุณภาพชีวิตด้าน

* รายละเอียดของดัชนีนี้สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากงานของ Suksiriserekul (1994)

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพโดยใช้ดัชนี The EuroQol Instrument กับประชากรในประเทศต่างๆ

สถานะสุขภาพ ¹	Frome ²	Frome ³	Frome ⁴	Swen ⁵	Finn ⁶	BKK ⁷	BKK ⁸	HEDC ⁹
11111	100	100	100	100	100	100	100	100
11112	79	70	79	65	60	74	77	79
11121	79	76	76	75	79	75	82	72
11211	82	80	86	78	82	63	90	70
12111	65	74	75	70	75	55	60	63
21111	69	61	67	81	85	76	81	75
11122	59	50	56	55	50	55	50	55
21232	26	28	32	26	33	28	22	30
22233	14	19	29	12	22	11	6	25
22323	10	15	22	12	18	7	0	8
32211	29	38	31	34	38	25	16	22
33321	10	12	17	9	17	5	0	9
33333a ¹⁰	0	11	3	-2	0	-11	-6	-2
33333b ¹⁰	0	6	3	0	-4	-11	-6	0
หมดสติ	0	4	1	0	0	-17	-7	-2
ตาย	0	0	0	0	0	0	0	0
จำนวนตัวอย่างที่ใช้ได้	82	10	8	65	111	354	95	8

หมายเหตุ : 1. ข้อความของแต่ละมิติทางสุขภาพของ The EuroQol Instrument มีดังต่อไปนี้คือ

I. Mobility. (ตำแหน่งที่ 1)
1. I have no problems in walking about.
2. I have some problems in walking about.
3. I am confined to bed.
II. Self-care. (ตำแหน่งที่ 2)
1. I have no problems with self-care.
2. I have some problems washing or dressing myself.
3. I am unable to wash or dress myself.
III. Usual activities. (ตำแหน่งที่ 3)
1. I have no problems in performing my usual activities (e.g. work, study, housework, family or leisure activities).
2. I have some problems in performing my usual activities.
3. I am unable to perform my usual activities.
IV. Pain/Discomfort. (ตำแหน่งที่ 4)
1. I have no pain or discomfort.
2. I have moderate pain or discomfort.
3. I have extreme pain or discomfort.
V. Anxiety/Depression. (ตำแหน่งที่ 5)
1. I am not anxious or depressed.
2. I am moderately anxious or depressed.
3. I am extremely anxious or depressed.

ตารางที่ 5 (ต่อ)

หมายเหตุ:	2,3 และ 4	ผลการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในประเทศอังกฤษ
	5	ผลการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในประเทศสวีเดน
	6	ผลการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในประเทศฟินแลนด์
	7 และ 8	ผลการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพในประเทศไทย
	9	ผลการวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพใน Health Economics in Developing Countries ใน University of York
	10	การถามค่าซ้ำเพื่อดู reliability ของผลการวัด

สุขภาพที่ต่ำที่สุด ขณะที่ชาวสวีเดน ชาวฟินแลนด์ และชาวไทยเห็นว่าสถานะสุขภาพการเจ็บป่วยที่มีระดับสูงสุดในแต่ละลักษณะ และการหมดสติเป็นเวลานานๆ (1 ปีขึ้นไป) แย่ยิ่งกว่าการตาย

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าประชาชนในประเทศต่างๆ เหนียวกับลักษณะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ ที่เหมือนกัน แต่ค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพเหล่านั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ซึ่งสะท้อนถึงความแตกต่างในคุณค่าของคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศต่างๆ ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจเลย หากพบว่าประเทศหนึ่งจะดำเนินนโยบายสุขภาพของตนแตกต่างไปจากประเทศอื่น แต่ที่สำคัญคือนโยบายเหล่านั้นต้องสอดคล้องกับคุณค่าของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพที่ประชาชนยึดถืออยู่

บรรณานุกรม

1. สมชาย สุขสิริเสรีกุล (2538) “การประเมินทางเศรษฐกิจแบบต้นทุน-อรรถประโยชน์ (Cost-Utility Analysis) ของโครงการด้านสุขภาพอนามัยในประเทศไทย” วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (มีนาคม) หน้า 5-60.
2. O'Brien, B. (1988) “Assessment of treatment in heart disease” in Smith G.T. *Measuring*

- Health: A Practical Approach* (John Wiley & Sons Ltd.) pp.191-210.
3. Kind, P. (1988a) *The Design and Construction of Quality of Life Measures*. CHE Discussion Paper No. 43, University of York.
4. Kind, P. (1988b) “The development of health” in Smith, G.T. *Measuring Health: A Practical Approach* (John Wiley & Sons Ltd.).
5. Patrick, D.L. et al (1993) *Health Status and Health Policy*. Oxford University Press.
6. Suksiriserekul, S. (1994) *The Cost-Utility Analysis of Some Thai Public Health Programmes*. D. Phil. Thesis, University of York, York.
7. Van der Burg, M.J. (1988) “Measuring the quality of life of patients with angina” in Walker, S.R. abf Rosser, R.M. *Quality of Life: Assessment and Application*. (MTP Press Limited) pp. 267-278.
8. Williams, A. (1987) “Measuring the quality of life” in Smith, G.T. *Health Economics: Prospects for the Future*. (Office of Health Economics), pp.200-209.

